

Záverečná správa z projektu

CESTY K INKLÚZII

" Tento projekt bol podporený z dotácie Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR "Programy pre mládež 2014 - 2020", ktorú administruje Iuventa - Slovenský inštitút mládeže"

Úvod

Pri príprave projektu sme vychádzali z bodu 13. a 14. záverov Rady zástupcov vlád členských štátov EÚ, prijatých 21.11.2016 s názvom „Podpora nových prístupov k práci s mládežou s cieľom odhaliť a rozvinúť potenciál mladých ľudí“; a to najmä potreby zberu najnovších a relevantných údajov pre tvorby politík založených na dôkazoch a potreby medzisektorovej spolupráce s cieľom zabezpečiť účinnú identifikáciu príležitostí spolupráce a prispieť k zvyšovaniu kvality praktickej práce s mládežou a lepšie naplniť potreby mladých ľudí.

V oblasti práce s mládežou so špecifickými potrebami akou sú mladí ľudia a Aspergerovým syndrómom, autizmom a ADHD neexistujú na Slovensku mechanizmy zhromažďovania údajov o ich životnom štýle a možnostiach rozvoja ich potenciálu. Keďže ide o pomerne novú problematiku neboli doteraz relevantne zapojené ani všetky dotknuté sektory a pre ich účinnú spoluprácu je zber údajov nevyhnutnou podmienkou.

Výskyt tohto typu odlišností stále stúpa. Ak pred 10 rokmi bolo asi 0,5% populácie odhadom zaradených do tejto skupiny, dnes sa jedná o 1,5 - 2% populácie. Medzi 2 miliónmi mladých ľudí je tak cca 40 000 mladých ľudí ktorých vnímanie sveta je odlišné od bežného vnímania čo im prináša množstvo zložitých situácií so zaradením sa do vzdelávacieho, pracovného a spoločenského života. Často sa stretávame s tým, že hoci majú normálny intelekt až nadanie, ako študenti prestávajú zvládať socio-komunikačnú záťaž a ukončujú predčasne stredoškolskú dochádzku a ocitajú sa medzi NEET skupinou (Not in Employment, Education or Training) , ktorá sa dlhodobo nezaraďuje do žiadnej formy sociálneho a pracovného života.

Ako ukazujú skúsenosti z praxe, zapojenie mladých ľudí do samotného procesu zberu údajov je v tejto skupine obzvlášť náročné, pretože súčasťou ich špeciálnych potrieb je aj vyhýbanie sa masovým aktivitám, nedostatok sociálnych zručností a sebakpresadenia. S obľubou však využívajú moderné technológie a s viacerými skupinami mladých ľudí z tejto komunity komunikujeme prostredníctvom sociálnych sietí.

Pri správnom prístupe však títo mladí ľudia dokážu využiť svoj potenciál a stávajú sa úspešnými často v prostredí IT technológií, vedy, výskumu, umenia a podobne. S ohľadom na stratégiu Európa 2020 je potrebné predchádzať predčasnému ukončovaniu štúdia mladých ľudí a podporovať ich zotrvanie vo vyhovujúcom vzdelávacom prostredí aby sa stali základom pre vedomostnú spoločnosť. Medzi mladými ľuďmi s týmito špecifickými potrebami je práve obrovský potenciál vzhľadom na ich časté intelektové nadanie a umelecké či jazykové talenty.

Projekt tiež zohľadňuje priority Stratégie EÚ pre mládež investovanie a

posilnenie postavenia mládeže na roky 2010 – 2018, a to najmä v tematických oblastiach vzdelávanie, zamestnanosť, sociálne začlenenie, a participácia práve svojím zameraním na oblasti vzdelávania a pracovného začlenenia a inklúzie ako takej spolu s definovaním prekážok ktoré v praxi v týchto oblastiach existujú.

Zapojenie blízkych osôb (rodičia) a odborníkov (psychologovia, špeciálni pedagógovia a pod) do zberu údajov a návrhov riešenia situácie tejto skupiny mladých ľudí napomôže presnejšie definovať okruhy problémov a nedostatkov súčasných prístupov a politík. Rozvoj programov založených na koučovaní, scitlivovaní zamestnávateľov, ale aj vzdelávacích inštitúcií a úradov práce či agentúr sprostredkujúcich zamestnanie si vyžaduje dostatok údajov o tejto skupine mládeže.

Dňa 25. Júna 2010 vstúpil do platnosti Dohovor a právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len Dohovor), pričom Národná rada SR svojím uznesením 2048 z 9. marca 2010 rozhodla, že ide o medzinárodnú zmluvu, ktorá má podľa čl. 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky prednosť pred zákonmi. **Zmluvné strany Dohovoru sa zaviazali** v článku 24 odsek 1 zabezpečiť

....začleňujúci vzdelávací systém na všetkých úrovniach a celoživotné vzdelávanie zamerané na

a) plný rozvoj ľudského potenciálu a pocitu vlastnej dôstojnosti a hodnoty a na posilnenie rešpektovania ľudských práv, základných slobôd a ľudskej rozmanitosti;

b) rozvoj osobnosti, talentu a tvorivosti osôb so zdravotným postihnutím, ako aj ich duševných a telesných schopností v maximálnej možnej miere.

Článok 30 Dohovoru **Účasť na kultúrnom živote, rekreácii, záujmových aktivitách a športe**, odsek 5.

S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím zúčastňovať sa na rovnakom základe s ostatnými na rekreačných, záujmových a športových aktivitách, zmluvné strany prijmú príslušné opatrenia

- a) podnecovať a podporovať čo najširšiu účasť osôb so zdravotným postihnutím na bežných športových aktivitách na všetkých úrovniach;
- b) zabezpečiť, aby osoby so zdravotným postihnutím mali možnosť organizovať a rozvíjať z hľadiska zdravotného postihnutia špeciálne športové a záujmové aktivity a zúčastňovať sa na nich, a na tento účel podporovať poskytovanie primeraného výcviku, vzdelávania a finančných prostriedkov, a to na rovnakom základe s ostatnými;
- c) zabezpečiť, aby osoby so zdravotným postihnutím mali prístup k miestam konania športových, rekreačných a turistických aktivít;
- d) zabezpečiť, aby deti so zdravotným postihnutím mali rovnaký prístup ako ostatné deti k účasti na hrách, rekreačných, záujmových a športových aktivitách vrátane účasti na uvedených činnostiach v školách;
- e) zabezpečiť, aby osoby so zdravotným postihnutím mali prístup k službám poskytovaným tými, ktorí sa zaoberajú organizovaním rekreačných,

turistických, záujmových a športových aktivít.

Samotný Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím zakotvuje tak **právo na inkluzívne vzdelávanie** (článok 24) ako aj právo na dostupné voľnočasové, športové a kultúrne aktivity (článok 30). Inklúzia je rovnako základnou prioritou politiky voči mládeži Európskeho spoločenstva, čo zakotvuje Stratégia EÚ pre mládež – investovanie a posilnenie postavenia mládeže prijatou Radou EÚ 27. 4. 2009.

Správa o mládeži 2014 rozoznáva dve skupiny ohrozenej mládeže: mládež sociálne vylúčenú a mládež ohrozenú sociálnym vylúčením a to aj v dôsledku zdravotného postihnutia. Z dôvodu zdravotných prekážok sú za znevýhodnenú skupinu považovaní: • mladí ľudia s mentálnym (intelektovým, kognitívnym postihnutím, poruchami učenia); • telesným, senzorickým alebo iným postihnutím; • mladí ľudia s chronickými zdravotnými problémami, vážne chorí alebo vážne psychicky chorí.

V nadväznosti na Správu o mládeži Vláda SR dňa 13. januára 2016 uznesením č. 16 schválila **Koncepciu rozvoja práce s mládežou na roky 2016 – 2020**. Koncepcia špecifikuje prioritné ciele štátu v oblasti práce s mládežou do roku 2020 a nadväzuje na Stratégiu Slovenskej republiky pre mládež na roky 2014 – 2020. **Vychádza z uvedeného strategického dokumentu a prispieva k napĺňaniu strategických cieľov pre oblasť práce s mládežou, ako jednej zo základných tematických priorít stratégie.** Koncepcia je rozdelená do piatich tematických oblastí, v ktorých je vždy stručne uvedený zjednodušený popis východiskovej situácie, vízia, ku ktorej sa má práca s mládežou do roku 2020 priblížiť a konkrétne ciele, ktoré je potrebné dosiahnuť v roku 2020. **Pre napĺňanie koncepcie v rokoch 2017 - 2018 bol schválený Akčný plán.**

Selektívny systém má výchovno - vzdelávacie programy a jednotné štandardy vopred pripravené , a to pre deti ,v norme`, aj mimo nej. Pracuje s predstavou „ideálneho žiaka“, teda zdravého, bezproblémového dieťa, ktoré bez väčších ťažkostí zvláda absorbovať štandardné vzdelávacie obsahy, reaguje na štandardné pedagogické postupy a dosahuje štandardné študijné výsledky merateľné štandardnými nástrojmi“.

Inkluzívne vzdelávanie vzniklo ako odpoveď na problémy spojené s vylučovaním detí z hlavného vzdelávacieho prúdu. Vychádza zo základných ľudskoprávnych hodnôt, aký mi sú rovnosť, spravodlivosť a rešpektovanie rovnakej hodnoty každého dieťaťa bez ohľadu na jeho psychické, intelektuálne, sociálne, emočné, jazykové alebo iné schopnosti. Na základe týchto princípov obhajuje práva všetkých detí na kvalitné vzdelanie v rámci spoločného vzdelávacieho systému. Podmienkou inkluzívneho vzdelávania je podpora pocitu príslušnosti k spoločnej

komunita a vzájomná akceptácia. V centre takéhoto vzdelávania stojí dieťa so svojimi hodnotami, potrebami a identitou, pričom je brané do úvahy socioekonomické a kultúrne zázemie, z ktorého dieťa prichádza. Inkluzívny model nevytvára skupiny či triedy na základe záujmov a výkonov, ale dopredu a v každej triede ráta s rôznymi záujmami a výkonmi detí. Tomu je prispôsobený nielen viacúrovňový obsah vzdelávania, ale aj práca učiteľov, asistentov a špecialistov a spôsoby hodnotenia a sebahodnotenia žiakov.

V inkluzívnom modeli sa teda nielen predpokladá, že všetky deti budú vzdelávané spoločne. To je základná, avšak nie dostatočná podmienka na kvalitné a úspešné vzdelávanie. Na to, aby každé dieťa malo možnosť skutočne participovať na vzdelávaní a aby bolo naplnené jeho právo na vzdelávanie podľa Dohovoru o právach dieťaťa, je nevyhnutné, aby škola reagovala na jeho špecifické potreby, aby dokázala vytvoriť atmosféru prijatia, zapojenia a pocitu príslušnosti (sense of belonging).

Ciele projektu

Všeobecným cieľom projektu Cesty k inklúzii bol zber a analýza údajov o skupine mladých ľudí so špecifickými potrebami, najmä s ohľadom na prekážky ich sociálneho začleňovania. Mladí ľudia s Aspergerovým syndrómom a inými formami odlišného vnímania a spracovania informácií a sociálnych situácií potrebujú špecifické prístupy, ktorých uplatnenie v praxi vyžaduje medzisektorovú spoluprácu. Naše aktivity sa zameriavali na túto skupinu mladých ľudí, ich rodičov, odborníkov z jednotlivých oblastí (vzdelávanie, zdravie, sociálna starostlivosť, zamestnávanie) a výstupy projektu (správa o situácii tejto cieľovej skupiny) sú šírené medzi relevantné subjekty ako sú samosprávy, regionálne samosprávy, siete neziskových organizácií a organizácií pracujúcich s mládežou so zámerom implementácie zozbieraných údajov do praxe a politík jednotlivých aktérov verejného života.

Zber informácií a údajov o potrebách tejto špecifickej skupiny mládeže sme realizovali dvomi formami:

- Formou dotazníkového prieskumu a riadených diskusií v rámci skupín na sociálnych sieťach
- Formou troch regionálnych pracovných konferencií, ktoré sa konali v Prešove (november 2017) v Bratislave (február 2018) a vo Zvolene (marec 2018). Bolo nám veľkou ctou, že záštitu nad konferenciami prevzali poslankyňa európskeho parlamentu Jana Žitňanská a komisárka pre osoby so zdravotným postihnutím JUDr. Zuzana Stavrovská.

Odborný program konferencií zahŕňal príklady dobrej praxe vo všetkých troch zvolených regiónoch, o ktorých pojednávame v samostatnej časti

správy. Ťažiskom programu boli pracovné skupiny, ktoré formou facilitovaných diskusií riadenou formou definovali problémy a potreby tejto skupiny mladých ľudí od narodenia do dospelosti. Do prípravy programu sa zapojili regionálni partneri – odborné organizácie, venujúce sa problematike začleňovania mladých ľudí s iným vnímaním sveta do vzdelávania a spoločenského života. Taktiež sa na samotnom programe konferencií podieľali mladí ľudia z tejto cieľovej skupiny, ktorí sa podelili o svoje vnímanie či získané poznatky a zručnosti v rámci krátkych vstupov počas prednášok či workshopov. Ide o mladých ľudí s odlišným vnímaním sveta, ktorí sa sami podieľajú na podpore rovesníkov a rodín z tejto cieľovej skupiny a s ktorými dlhodobo spolupracujeme. Hlavným partnerom projektu bolo občianske združenie HANS ktoré je celoslovenským združením jednotlivcov a rodín s Aspergerovým syndrómom a vysokofunkčným autizmom.

Záver z konferencií

Podľa odbornej publikácie „Vybrané oblasti inkluzívnej edukácie žiakov so špeciálnymi potrebami v primárnom vzdelávaní“ od autorov Hrebeňárová, Hučík a spol. z Prešovskej univerzity „integrácia je duálny systém, v ktorom paralelne funguje integratívna aj segregovaná edukácia. Integrácia je ponímaná ako koncept, kde sa má žiak (so špeciálnymi potrebami) plne prispôsobovať, včleniť do existujúceho prostredia (nastaveného pre majoritnú intaktnú populáciu) bez jeho úprav. V inklúzii sa majoritná a minoritná komunita navzájom prispôbujú a upravujú životné prostredie v najširšom slova zmysle, aby vyhovovalo obom komunitám.“

V princípe ide o budovanie na silných stránkach každého účastníka vzdelávania, nakoľko každé dieťa má svoje špecifické potreby, štýl učenia a ďalšie možnosti ako rozvíjať svoj potenciál. V inkluzívnom prostredí sa reflektujú všetky potreby každého dieťaťa bez ohľadu na príslušnosť k nejakej konkrétnej skupine znevýhodnených.

Inklúzia je dlhodobý a náročný proces, a v našom ponímaní sme úplne na jeho začiatku. Potreby a problémy mladých ľudí s odlišným vnímaním sveta sú ovplyvnené viacerými závažnými faktormi od útleho detstva, preto sme pozornosť v rámci našich diskusií venovali aj obdobiu od 0 do 3, resp. šiestich rokov veku.

Vek nula až šesť rokov

Medzi priority v tomto vekovom období patrí podľa výsledkov diskusií potreba **včasného záchytu** výskytu odlišného vývoja už v útlom veku. Nevyhnutnosťou je zavedenie **štandardizovaného skríningu porúch**

autistického spektra u pediatrov, kde je možné odhaliť rizikové faktory už vo veku 1 – 1,5 roka. V prípade rizikového vývoja okamžité odoslanie dieťaťa k odborníkom na ranný vývin a včasnú intervenciu. Vek od nula do troch rokov je kľúčový pre vývoj dieťaťa a premeškané príležitosti sa veľmi ťažko doháňajú. Nepochopenie potreby rannej starostlivosti a jej kľúčovej úlohy v následnom začlenení dieťaťa a mladého človeka do spoločnosti sa odráža v nesystematickom a nedostatočnom financovaní centier včasnej intervencie, ktoré sú personálne, materiálne aj finančne podhodnotené a nedokážu pokrývať reálne potreby populácie. Neinformovanosť pediatrov vedie často k podceňovaniu príznakov (veď z toho vyrastie), s neinformovanosťou sa stretávame tiež v prostredí materských škôl a poradní, kde sú problémy dieťaťa pripisované nesprávnej či nezvládnutej výchove, prílišnej starostlivosti matky, alebo dokonca jej zlyhaniu.

Nadväzujúcim problémom je nedostatok vyhovujúcich predškolských zariadení, **absencia asistentov pedagóga**, respektíve začleňujúceho prostredia v existujúcich **materských školách** a nepripravenosť pedagógov na potreby tejto skupiny detí. Už v tomto veku dieťa a s ním celá rodina zažíva odmietanie, vylúčenie z materskej školy kvôli nezvládnutému správaniu (ktoré je dôsledkom nezohľadňovania špeciálnych potrieb dieťaťa) a tým aj postupnú sociálnu izoláciu a pocit zlyhania. Takmer absolútny je **nedostatok dostupných terapií**, ktoré by dieťaťu aj rodine pomohli zvládať náročné situácie a zvýšiť šance na úspešné začlenenie sa dieťaťa s výchovno - vzdelávacieho procesu. Terapie nie sú uhrádzané poisťovňami, v prevažnej miere ich poskytujú súkromné centrá, kde je nutné za tieto terapie platiť.

V tomto vekovom období sa objavuje aj problém **nedostatočnej diagnostiky**, rozporuplných a nejednotných názorov odborníkov, prípadne zdĺhavého procesu diagnostiky, keďže špecializované centrá majú čakacie doby niekoľko mesiacov. Rovnako je veľkým problémom nedostatočná diferenciálna diagnostika, dochádza k zamieňaniu diagnóz a voľbe nesprávneho prístupu k potrebám dieťaťa.

Rodina sa bez odbornej pomoci a podpory pomaly dostáva na pokraj krachu, vyčerpávajúce problémy, ktoré sú následkom nedostatočnej starostlivosti o dieťa so špeciálnymi potrebami vedú často k jej rozpadu, a tým aj k ďalšej sociálnej izolácii. K tomu sa pridružuje nedostatočná informovanosť verejnosti, ktorá sa prejavuje aj v blízkych vzťahoch, často má najbližšia rodina problém prijať inakosť dieťaťa, vidí za ním iba nevychovanosť a problém matky.

S predsudkami sa rodiny stretávajú naďalej aj u odborníkov či učiteľov, stretli sme sa s názorom že je to „moderná diagnóza pre bohaté mamičky ktoré vymýšľajú terapie pre svoje deti“, pričom opak je pravdou, keďže rozpad rodiny a prípadná nutnosť celodenného opatrovania dieťaťa vedie skôr k výpadku príjmov v rodine a pri osamelých matkách až k životu na hranici chudoby. Kľúčové je preto zavedenie diagnostiky aj terapií zo

zdravotného poistenia, plne hrazeného štátom v geograficky dostupných lokalitách (okresné mestá).

Významnou prioritou zostáva aj problematika **vzdelávania budúcich pedagógov** v predprimárnom vzdelávaní, vzdelávania a záchvatu asistentov učiteľa či zavedenie rôznych foriem odľahčovacích služieb pre rodinu – napríklad krátkodobé opatrovanie dieťaťa kvalifikovanou opatrovateľkou, rekreačné a terapeutické pobyty, či nárokovateľnosť kompenzácie zdravotného znevýhodnenia dieťaťa.

V tejto vekovej kategórii je najväčšou výzvou neustále **rastúci počet detí** s neurovývinovými problémami. V súčasnosti sa predpokladá, že v roku 2025 bude každé druhé narodené dieťa autistické. Kapacity centier včasnej intervencie, diagnostických pracovísk a príprava terapeutov či pedagógov v súčasnosti však vôbec nezodpovedá predpokladanému vývinu situácie, a nereflektuje ani súčasnú realitu.

Vek šesť až pätnásť rokov

Obdobie školskej dochádzky je kľúčový momentom pre začlenenie mladého človeka s iným vnímaním sveta do spoločnosti a rozvoja jeho osobnosti. Jedným z prioritných problémov aj v tejto vekovej kategórii zostáva presná a dostupná **diagnostika**, keďže u mnohých detí sa problémy súvisiace s diagnózou prejavia v plnej miere až na základnej škole, prípadne po prechode na druhý stupeň.

Na to je naviazaný hlavný problém tohto životného obdobia a to je **nepripravenosť školského prostredia** na inkluzívne vzdelávanie. Spočíva v kombinácii troch základných nedostatkov: nepripravenosť pedagógov na vzdelávanie detí so špeciálnymi potrebami, nedostatky začleňujúceho prostredia: neprítomnosť a nedostatok asistentov učiteľa, ich nedostatočná príprava, a nepochopenie úlohy asistenta pedagóga, nedostatok pomôcok a rešpektovania individuálnych vzdelávacích programov a nedostatočná príprava a usmerňovanie rovesníckej skupiny.

Nepripravenosť pedagógov začína na vysokých školách nedostatočným pokrytím tejto problematiky a šírením rôznych nepodložených teórií či už o vzniku podobných porúch (žiaľ aj zo strany samotných vysokoškolských pedagógov) alebo o ich opodstatnenosti. Predsudky sa tu kombinujú s nedostatočnou praktickou prípravou a náročnosť inkluzívneho procesu v kombinácii s nedostatkom podpory vedenia škôl často vedie k rezignácii už u mladých pedagógov.

Nedostatky v **pridelovaní asistentov učiteľa** bez nárokovateľnosti sú známym faktom, na ktorý upozorňuje dlhodobo Slovenská komora učiteľov aj ďalšie iniciatívy. Asistent učiteľa je často využívaný na suplovanie chýbajúcich učiteľov, len vo výnimočných prípadoch je určený

iba pre jedno dieťa, hoci odporúčania špeciálno – pedagogickej poradne to vyslovene určujú. Asistent sa v mnohých prípadoch stáva nechtiac aj **nástrojom vyčleňovania žiaka**, jeho prítomnosť a nesprávne pochopenie jeho funkcie vedie k upozorňovaniu na odlišnosť žiaka. Aj skúsenosti z Českej republiky upozorňujú na fakt, že ak asistent učiteľa funguje ako niekto, kto pravidelne odchádza s dieťaťom mimo triedu aby ho tam špeciálne vzdelával a pracoval s ním na úlohách, nejedná sa v skutočnosti o integráciu a inklúziu, ale naopak, o vyčleňovanie žiaka.

Tento trend existuje aj v práci špeciálnych pedagógov, ktorí si niekedy dieťa berú na reedukačné aktivity aj počas hodín, ktoré dieťa chce absolvovať, čím sa mu stáva práca so špeciálnym pedagógom skôr trestom a práca s asistentom znásobuje aspekty sociálneho vylúčenia. **Nedostatočné vzdelávanie a riadenie procesu zmeny** v škole vedie k nepochopeniu ich úlohy, v odmietaní prítomnosti asistenta niektorými učiteľmi. Podobne sa často **nerešpektujú odporúčania** zariadení špeciálno – pedagogického poradenstva a prevencie v rámci individuálneho výchovno – vzdelávacieho programu žiaka, či metodické pokyny hodnotenia žiakov so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami.

Práca s **rovesníckou skupinou** a usmerňovanie komunikácie v triede je ďalším kameňom úrazu a signálom nepripravenosti prostredia a nepochopenia procesu inklúzie. Súčasný systém vzdelávania nepodporuje časový priestor na tvorbu vzťahov, na spoluprácu v kolektíve triedy a na podporu kľúčovým kompetencií mladých ľudí, medzi ktoré komunikácia a spolupráca s rovesníkmi, vrátane začleňujúceho a prosociálneho správania nesporne patrí. V triede je potrebné pracovať s emóciami, rozoberať s deťmi jednotlivé sociálne situácie, nedorozumenia a viesť triedny kolektív k odstraňovaniu predsudkov a vzájomnej kooperácii. Existujúce nástroje pre túto prácu sú však podceňované a neotvára sa dostatočný priestor pre ich uplatňovanie v praxi.

Vznikajúce problémy v triednom kolektíve sa prenášajú aj do vnímania **rodičov ostatných detí** v triede. Nedostatočná komunikácia a práca s rodičmi sa doráža v rôznych petíciách a protestoch, ktorých cieľom je dosiahnuť odchod začleneného žiaka zo školy. Tento proces často podporujú aj samotné školy, ktoré majú rovnako tendenciu v prvom rade uľahčiť situáciu sebe. Vzdelávanie sa v nových zručnostiach je často nedostatočné a záujem o zmenu iba deklarovaný – hodinová prednáška o deťoch s iným vnímaním sveta nemôže byť postačujúcim nástrojom na získanie zručností pre vytvorenie inkluzívneho prostredia a komunikácie v triede.

Tretím zo závažných problémov je nedostatočná spolupráca a **zapojenie rodičov** do inkluzívneho vzdelávania dieťaťa. Chýba partnerský prístup školy, väčšina škôl sa správa k rodičom „bariérovo“, záujem matky je chápaný ako hyperprotektívnosť, dochádza k nepochopeniu faktu, že pre

dieťa s iným vnímaním sveta je matka natoľko dôležitým oporným bodom, že ich vzťah sa nutne musí vyvíjať inak, a mať oveľa intenzívnejšie parametre. Zároveň je matka expertkou na svoje dieťa, má odpozorované jeho reakcie, pozná podnety, ktoré mu spôsobujú problémy, čo však máloktorá škola dokáže využiť v prospech školského začlenenia dieťaťa.

Existujú oprávnené **obavy rodičov pred samotným zverejnením či uvedením diagnózy dieťaťa**, nakoľko nakopené predsudky sa stanú často prekážkou aj v škole, ktorá je zriadená ako inkluzívna, ale v obave pred možnými problémami sa pred dieťaťom uzavrie. Tu sa znovu podpisujú pod množstvo problémov chýbajúce zručnosti pedagógov v inkluzívnej komunikácii, v práci s kolektívom a neexistencia supervízie a psychologického vedenia učiteľa v procese získavania zručností pre prácu s takýmito deťmi. V mnohých prípadoch, ak v okolí nie je dostatočná možnosť na voľbu inej školy, alebo sú problémy natoľko intenzívne, že dieťa školu nezvláda, zostáva rodine ako posledná možnosť domáce vzdelávanie, čo má znovu dopad na celú rodinu a jej sociálno-ekonomický status a sociálnu izoláciu.

Chýbajúce podporné služby pre rodinu vedú aj v tomto vekovom období často k jej rozpadu, otcovia veľmi ťažko prijímajú odlišnosť dieťaťa bez odbornej pomoci nie je možné zabezpečiť rodine dostatočnú podporu na preklenutie tohto neporozumenia. U matiek zase dochádza k **syndrómu vyhorenia**, ako dôsledku náročnej starostlivosti a chýbajúcich podporných a odľahčovacích služieb. Rovnako chýbajú funkčné **podporné opatrenia pre samotných pedagógov**, či už vo forme vhodného doplnkového vzdelávania, alebo supervízie a podpory odborného tímu v škole. Nedostatočná prepojenosť inštitúcií vedie k „prehadzovaniu si dieťaťa“, rodiny často trávajú mesiace hľadaním účinnej pomoci a chápaného odborníka. Chýbajú aj mechanizmy vzájomnej podpory rodín a dostatočnej informovanosti po stanovení diagnózy.

V sociálnej oblasti sú výrazné problémy v pridelovaní a zabezpečení kompenzačných pomôcok, či opatrovania dieťaťa v prípade, že potrebuje celodenný dohľad. Osobitným problémom je **lekárska starostlivosť**, keďže množstvo špecifik u mladých ľudí iným vnímaním sveta nie je dostatočne známe ani medzi lekárskou obcou. Patrí sem iné vnímanie bolesti, časté somatizácie (prenos vnútornej tenzie a vnútorných konfliktov na telesnú úroveň), strach pred zmenami.

Rovnako náročným je proces začlenenia či účasti „iných detí“ na **mimoškolskej a voľnočasovej činnosti**. Existujúce krúžky a školské kluby nie sú prispôbolené potrebám týchto detí. Ak rodina nemá dostatok prostriedkov na individuálnu podporu dieťaťa (individuálne krúžky a tréningy), nedostáva sa mu možnosť rozvíjať svoj talent či už v umeleckej alebo športovej či intelektuálnej činnosti.

Vek 15 + a dospelosť

V tomto veku medzi potrebami mladých ľudí iným vnímaním sveta hrajú prím otázky výberu povolania, uplatnenia sa v zamestnaní, budovania vzťahov a samostatného života.

Pri **výbere povolania** je často prekážkou už samotné nastavenie stredných škôl. Mnohé si priamo na svojich stránkach uvádzajú že študijné odbory nie sú vhodné pre študentov s AS. Výberovosť stredných škôl umožňuje odmietnuť študenta bez udania dôvodu, avšak skúsenosti hovoria že je tak často práve kvôli diagnóze.

Nedostatočné povedomie o možnostiach integrácie žiakov so špeciálnymi potrebami na stredných školách, nedostatočné zručnosti pedagógov a predsudky vedú k zúženiu možností výberu žiaka. Neprihliada sa na **možnosti odborného testovania** napríklad či má žiak dostatočnú pozornosť, ale iba na teoretické predpoklady odboru. S tým je spojená aj raritná prítomnosť asistenta pedagóga na strednej škole, alebo úprav školskej dochádzky v rámci individuálneho vzdelávacieho programu. Najväčšiu toleranciu v tomto smere ešte majú gymnáziá. Zároveň mladí ľudia v tomto veku nechcú vyčnievať spomedzi rovesníkov a priťahovať nežiadúcu pozornosť, takže mnohé úpravy školského prostredia odmietajú, čo vedie k nabaľovaniu ďalších problémov a ich sociálnemu preťaženiu. Nedostatočná **pripravenosť prostredia**, triedneho kolektívu či vhodnej atmosféry v triedach je súčasťou problému. Neprijemné poznámky, často „dobré mienené rady“ aj zo strany pedagógov vedú k znižovaniu sebavedomia mladého človeka, uzatváraniu sa a sociálnej izolácii, prípadne následne až k psychickým problémom (depresia, úzkosť).

Chýba tiež **kontinuálna odborná starostlivosť** o mladých ľudí po odchode zo strednej školy. Po prípadnom úspešnom ukončení maturitnou alebo záverečnou skúškou už poradenské zariadenie, ktoré sa venovalo študentovi niekoľko rokov, nemá dosah na jeho ďalší osud ani na vysokej škole, ani v zamestnaní. Sociálne a komunikačné zručnosti mladého človeka s iným vnímaním sveta však môžu byť príčinou jeho zlyhávania v zaradení na trh práce. Stretávame sa tiež s úplným vypadnutím mladého človeka zo systému podpory – sociálna úzkosť mu bráni nielen sa zamestnať, ale aj vyhľadať pomoc či registrovať sa na úrade práce (NEET).

Rodina - ktorá je v tejto fáze dlhodobo bez odbornej podpory – nevie nájsť pôsob ako takémuto mladému človeku pomôcť. Problémy so zaradením na trh práce majú návaznosť v otázkach **zabezpečenia samostatného života, bývania a partnerského života**.

Pri absolvovaní pohovorov a samotnom **zaradení na trh práce** potrebujú títo mladí ľudia aspoň semi – suportívne služby, prítomnosť pracovného

kouča ktorý by facilitoval tiež prípravu a senzitivizáciu pracovného prostredia sa javí ako nevyhnutnosť.

Aj napriek uvedeným problémom mnohí mladí ľudia s odlišným vnímaním sveta **uspeli** vo svojej pracovnej oblasti a žijú v úspešných partnerských vzťahoch. Mnohí sa uplatňujú v oblastiach ako je umelá inteligencia, programovanie, kreatívny priemysel a podobne. Ženy a dievčatá dokážu významne lepším spôsobom maskovať svoje skutočné potreby a prispôbiť sa sociálnym požiadavkám okolia, ktoré však následne má svoj dopad na ich psychickú pohodu a well – being.

Viac o vnímaní samotných mladých ľudí sa dozvieme z výsledkov dotazníkové prieskumu a internetových diskusií.

Výsledky dotazníkového prieskumu u mladých ľudí

Priemerný vek účastníkov prieskumu k potrebám mladých ľudí s iným vnímaním sveta bol 23,54 roka. 50% zapojených bolo mužov, 50 % žien. 40% malo ukončené stredné vzdelanie s maturitou, 20% vysokú školu II stupňa, 20 % základné vzdelanie, 20% stredné bez maturity.

80% zapojených býva v meste, z toho 50% žije s rodičmi, 30 % s partnerkou a 20% sám/sama.

40% ešte chodí do školy, 30% má čiastočný ID, 25 % má nepravidelný príjem, 10% nie je evidovaných ani na úrade práce.

Jeden z popisov **problémov v škole** od dnes už dospeléj mladej ženy je nasledovný : „Šikana zo strany spolužiakov. Dostávala som päťky za testové zadania splnené presne, pretože neboli splnené podľa toho, ako učiteľ očakával (použila som inú metódu než chcel učiteľ, a požadovaná metóda nebola v teste špecifikovaná). Dostávala som horšiu známku za pomalosť, aj keď som to mala správne. Strácala som sa cez prestávky na chodbách a nemohla znovu nájsť do zvonenia našu triedu. Párkrát ma učitelia v triede zamkli, keď som zostala pozadu. Musela som hrať loptové hry, aj keď nedokážem chytiť loptu kvôli dyspraxii. Pri skúšaní pred tabuľou som často plakala. Bola mi zima nebo som mala bolesti, všetkým to bolo jedno, absolvovala som deň vyučovania raz aj s polámanými prstami. Rozptyľovali ma blikajúce žiarivky. Z ťažkej školskej tašky som získala skoliózu. V angličtine ma učiteľka nenechala si zadanie napísať, vyžadovala okamžitú ústnu odpoveď, takže aj z látky, čo som vedela som dostala 5. Pauza na obed bola príliš krátka (alebo fronty na jedlo príliš dlhé), takže mi z rýchleho jedla bývalo popoludní nevoľno. Naviac nás učiteľky, ktoré mali dozor, nútili dojedať všetko, takže som sa im tam

občas povracala. Na hudobnej ma nútili spievať naprázdno bez hlasu jen otvárať ústa, aby som to ostatným deťom nekazila. Základná škola bolo peklo kam sa nechcem nikdy vrátiť. A to mam 'len' Aspergerov syndróm, ani si nechcem domyslieť čo prežívajú nízkofunkčné deti"

A návrhy na riešenia? : „Robiť anonymné dotazníky pre žiakov, kde by opisovali situáciu v triede, ohľadne spolužiakov aj učiteľov. Dávať viac detí s PAS do jednej triedy, nech tam nie je samo. Nepúšťať audionahrávky napríklad na listeningu v angličtine prehnane nahlas, radšej utíšiť triedu, nech nekecajú, zjednať si rešpekt.“

„Zrušiť povinnosť dochádzky(voľnejšie dochádzanie do školy, ktoré je možné v rámci individuálneho štúdia) , zrušiť memorovanie faktov, zamerať sa na to, aby decká mali základný prehľad o fungovaní sveta a zručnosti, hľadať, v čom sú dobré a viesť ich k tomu. Dodržiavať individuálne plány vzdelávania.“

„ Viac tolerancie a schopnosť pochopiť, že učitelia môžu vnímať svet inak, než žiak s autizmom/AS. Dialóg. Keď už žiak raz povie, čo potrebuje, brať jeho potreby vážne a nezhadzovať ich v štýle, „ostatní to predsa zvládnu, tak ty tiež; nemyslieť si, že si vymýšľa alebo dokonca klame. Vyjsť v ústrety nadštandardným potrebám takého žiaka len dorovnáva jeho šance voči ostatným, ktorí nemajú jeho problémy, nie je to žiadne rozmaznávanie. Vyjsť v ústrety a aktívne sa zaujímať, ako sa taký žiak cíti, alebo čo potrebuje. Zvlášť ako dieťa som nevedela, na čo mám nárok, alebo ktorá skutočnosť je vlastne podstatná, čo vôbec potrebujem - len som trebárs vedela, že sa cítim zle, ale nie prečo, alebo že by som to mala niekomu povedať. Bagatelizácia mojich problémov mi tiež moc viery v učiteľov nedala.“

„Nenútiť ma robiť veci ktoré odmietam z relevantných dôvodov, veriť mi tieto dôvody, neodsudzovať hneď pre trochu iné správanie. Viac riešiť problém šikanovania, z praktických vecí napríklad mapa školy s vyznačením učební kam mám chodiť na rôzne hodiny, vrátane miesta kde sú toalety, prednostné vydanie obeda, dvojce učebnice a podobne..."

Sny našich mladých sú rôzne, od praktických - mať garáž s dielňou a niečo stále opravovať alebo konštruovať; až po teoretické - Astronómiu. Ďaleko od ľudí, v tichu, len s počítačmi, oblohou a prírodou okolo. Počítačové vedecké simulácie, ale aj pomoc druhým a práca s deťmi.

A prečo to nejde?

„ Nemám na to peniaze a zamestnať ma nikde nechcú, ani chránené dielne, autistov nikto nechce, už som hľadanie práce vzdal a vyradili ma aj z pracáku, lebo mi nevedia pomôcť. Tento štát vôbec nevie riešiť otázku autistov.“

A ešte vážnejší dôvod: „Všetko. Nevládzem, nič sa mi nedarí, nikdy som nemala žiaden úspech a ľudia vôbec nemajú pochopenie, že niekto môže myslieť a fungovať odlišne, tak sú k nemu zlí. A mnohí sú zlí celkovo.“

Pri vybavovaní **na úradoch** by im pomohlo riešiť všetko na internete, alebo aspoň nájsť na webe presné informácie o tom ako niečo vybaviť. Len 10 % by chcelo mať sprievodcu ktorý by im pomohol veci riešiť osobne. **U lekára** by hlavne pomohlo nečakať v čakárni (75%), mať lekára ktorý rozumie AS, PAS, či mať možnosť sa s ním vopred porozprávať a vedieť čo ich čaká počas vyšetrenia prípadne môcť ešte sa pýtať aj po vyšetrení po návrate domov.

Čo si myslia mladí ľudia s iným vnímaním sveta o pracovných pohovoroch?

„Mali by poznať prejavy PAS a mať k nim pochopenie. Lenže všade ich na pohovore zaujíma len vonkajší prejav, komunikatívnosť, flexibilita, príjemné vystupovanie, bez ohľadu na to, o akú prácu ide. Hodnotia povrchné.“

„Mali by vedieť, že hoci sme trochu čudní a nie sme práve najlepšie tímoví hráči, sme veľmi lojálni a robíme svoju prácu na sto percent. A pokiaľ ide o prácu, ktorá je pre nás koníčkom, je pravdepodobné, že ju budeme robiť lepšie, než ostatní.“

Pomohlo by, keby: „Ako som písal vyššie, vo veľkých firmách mať povinné zamestnávanie ľudí s PAS, na pracovných pohovoroch mať skúšky praktických zručností ako prvé kolo pred osobným pohovorom.“

Možno celkom prekvapujúce je, že až 30% mladých ľudí z nášho prieskumu trávi **voľný čas** aj v prírode. Mnohí určite pri počítači, či už pracovne, alebo aj hraním hier a komunikáciou s inými – ale uvádza to len 40% Niektorí túžia po dobrej partii kamarátov, lebo bez nich to nie je ono. Čítanie kníh, kreslenie a ďalšie koníčky ale aj čas trávený s mladšími súrodencami či rodinou sú ďalšími favoritmi vo voľnom čase.

40 % mladých ľudí z našej skupiny by chcelo mať deti. Len 10 % uvádza že chcú zostať sami, a 10% nechce mať určite deti. 20% už má za sebou rozvod. Túžia po samostatnom bývaní, len niekoľko z nich už ho má vyriešené vďaka vynikajúcemu uplatneniu v práci, čo ale vníma ako vec veľkého šťastia. 20% ani neverí že samostatné bývanie dosiahne.

60% z nich nemá záujem sa angažovať v spoločenskom živote, ale z nich 20 pracuje v pomáhajúcej profesii. Z tých, ktorí sa angažovať chcú, 10% uviedlo, že nevie ako, ostatní pomáhajú na sociálnych sieťach alebo osobne ľuďom s podobnými ťažkosťami. Až 60% z nich sa v prípade problémov obráti na kamarátov na sociálnej sieti, 20% na iných kamarátov, a iba 20 % na rodičov, 10% na psychológa a 10% aj na lekára či lekárku.

Väčšina zapojených by sa chcela aj ďalej vzdelávať, Niektorí volia formu samoštúdia, prípadne jazykových kurzov. Ideálne sa väčšine javí štúdium on-line, diaľkové, bez kontroly dochádzky, a venovať sa tomu, čo ich baví a zaujíma. Asi 15% má takú zlé skúsenosti so školou že samotný pojem vzdelávanie im naháňa hrôzu. Zdá sa, že so zážitkovým a neformálnym vzdelávaním skúsenosť podľa obsahu odpovedí nemajú ale nepýtali sme sa na to priamo. Podľa skúseností z realizácie vzdelávacích programov je ale aktívne zapájanie sa do skupinových aktivít pre väčšinu z nich hodne náročné a vyčerpávajúce.

90% respondentov uvádza, že sa stretli so šikanou v škole. 20% muselo školu zmeniť, a ďalších 20 sa bálo kvôli strachu zo zmeny, ale spätne hovoria, že to mali urobiť. Od učiteľov zažívajú tiež neprijatie, nepochopenie a dokonca

Problémy, ktoré nás trápia: Osamelosť :78 %, depresia 45%, problémy so spánkom 52% , napätie 30%, neistota 58%, vysoké zastúpenie má tiež nesústredenosť, striedanie nálad a úzkosť. Len 10% udáva obsesie.

Až 90% účastníkov prieskumu sa stretlo aj s inými formami násillia než je šikana v škole. Slovné urážky a výsmech udáva vyše 70% z nich, 40% zažilo náhodné napadnutie na ulici od neznámych ľudí, a 35% násillie od ľudí, ktorí ich poznali. 30% udáva tiež násillie od rodičov voči nim, 20% násillie od partnera a 10% týranie medzi rodičmi. Iba 10% uvádza že sa s takýmto správaním nikdy nestretlo. Ochranu hľadajú u polície, u známych či partnera, v 30% prípadov nenašli nikoho, kto by im pomohol, aj keď v prípade napadnutia na ulici 20% udáva pomoc od

náhodných okoloidúcich.

Potešujúce je, že väčšina opýtaných uvádza, že rodina ich prijala a akceptuje ich odlišnosť, aj keď to chcelo čas a nebolo to jednoduché. No a na záver prieskumu stoja za povšimnutie tieto vyjadrenia:

„Neviem, či sú dôležitejšie zákony, ako samotný prístup (spoločnosti) a spôsob sprostredkovania podpory, na ktorú by sme mali mať nárok“

„Vyjsť v ústrety nadštandardným potrebám takéhoto žiaka je iba vyrovňovanie šancí voči ostatným, ktorí nemajú jeho problémy, nie je to žiadne rozmaznávanie.“

Memorandum

Účastníci konferencií z radov rodičov, blízkych osôb, učiteľov, asistentov, špeciálnych pedagógov, lekárov, sociálnych pracovníkov a pracovníkom mimovládnych organizácií s podporou odborných garantov a ambasádorov projektu Cesty k inklúzii a jednotlivcov s odlišným vnímaním sveta a spracovaním informácií:

1. Oceňujú prácu odborných centier, škôl, poradní, organizácií a jednotlivcov, ktorí v súčasnom prostredí, ktoré nie je dostatočne otvorené k procesom inklúzie, každodennou činnosťou v prospech mládeže so zdravotným znevýhodnením formujú a ovplyvňujú toto prostredie a zároveň vytvárajú siete podpory ktorá zatiaľ chýba vo všetkých oblastiach života rodín a mladých ľudí s iným vnímaním sveta
2. Podporujú všetky iniciatívy, ktoré slušným spôsobom, s rešpektom a ohľadom na potreby všetkých zúčastnených strán otvárajú dialóg a hľadajú cesty k naplneniu medzinárodných dohovorov a záväzkov našej krajiny
3. Sú si vedomí náročnosti celého procesu, ktorý vyžaduje zmenu myslenia, postojov a zručností veľkého množstva aktérov tejto zmeny
4. Uvedomujú si potrebu kvalitných procesov riadenej zmeny a riadeného vedenia a koučovania, potrebu otvorených inštitúcií a

vklad dôležitých dospelých, ktoré vnímajú rodiny aj mladých ľudí s odlišným vnímaním sveta ako partnerov a kľúčových aktérov potrebných zmien

5. Zdôrazňujú potrebu vytvorenia prierezového systému podpory pre rodiny a mládež s odlišným vnímaním sveta a spracovaním informácií ktorý zabezpečí:

- A. Včasný záchyt rizikového vývinu detí s Aspergerovým syndrómom, vysokofunkčným autizmom, ADHD, ADD a inými odlišnosťami
- B. Okamžitú podporu rodine v prípade vytipovania rizikového vývinu vrátane dostupných informačných terapeutických a rozvojových programov
- C. Možnosť voľby typu terapie a podporného programu ktorý vyhovuje hodnotám a vnímaniu rodičov a potrebám dieťaťa v súčinnosti s kvalitnými odborníkmi a sieťou špecializovaných centier
- D. Kvalitnú predškolskú starostlivosť a kvalitné inkluzívne vzdelávanie v školách, ktoré podporujú rovnocenne vývin všetkých žiakov s prihliadnutím na ich individuálne potreby
- E. Dlhodobú podporu rodinného života, zachytávania potrieb odľahčovacích programov, psychologickej, zdravotnej a liečebno – terapeutickej starostlivosti pre všetkých členov rodiny vrátane preventívnych programov ktoré zabránia rozpadu rodín pod tlakom nedostatočnej podpory okolia
- F. Podporu pre pedagogických zamestnancov, asistentov učiteľa a odborníkov, venujúcich sa danej problematike, vrátane kvalitných programov celoživotného vzdelávania a odmeňovania zohľadňujúceho kvalitu ich práce
- G. Vytváranie programov asistovanej podpory v bývaní, pracovnej oblasti a v jednaní s úradmi pre mladých dospelých ľudí s oslabenými sociálnymi zručnosťami
- H. Systému sebaobhajovania a poradenstva pre jednotlivcov a rodiny s účasťou peer - to- peer rodičovských, mediačných a iných podporných skupín a služieb
- I. Medzisektorovú spoluprácu a medzirezortné riešenia v ktorých je centrom záujmu človek ako súčasť rodiny a jeho/jej potreby.

Záver

Proces inklúzie si vyžaduje celkovú zmenu paradigmy vzdelávania,

nazerania na skutočnosť a na svet, ale aj podporu vnímania diverzity mladých ľudí a možností ich uplatnenia v živote. Spoločenský tlak na úspešnosť a výkonnosť je jedným z hnacích motorov procesu vyčleňovania, je nevedomky určujúci pre vnímanie človeka ako hodnotného iba vtedy, ak dokáže vyhovieť požiadavkám doby.

Neustále sa zvyšujúci počet odlišností a rôznych typov problémov v učení, vnímaní a spracovaní informácií však poukazuje na dôležitosť opačného procesu: dôrazu na kvalitu medziľudských vzťahov, na obohatenie spoločnosti práve rôznorodosťou jej členov a na hľadanie ciest, ktorými dokáže spoločnosť tieto odlišnosti pojať. Stávať na silných stránkach človeka a umožniť mu naplno rozvinúť svoj potenciál bez ohľadu na jeho príslušnosť k nejakej skupine či diagnóze je podstatou inklúzie.

Inkluzívne vzdelávanie a inkluzívna spoločnosť neznamena vylúčenie možnosti voľby. Aj vo vzdelávaní je potrebné zachovať alternatívy súkromných či talentových škôl, ale aj škôl ktoré dokážu vytvárať špecifické podmienky pre rozvoj daností mladých ľudí s iným vnímaním sveta. Zároveň ale spoločnosť potrebuje zabezpečiť rozvoj potenciálu mladých ľudí bez rozdielu aj v bežných a dostupných školách a ďalších inštitúciách.

Sme na začiatku tohto náročného procesu, ktorý je ale zároveň procesom obohacujúcim a tvorivým, posúva dopredu nielen deti a mladých ľudí, ale každého, kto je ochotný sa do neho zapojiť a prijať ho za vlastný. Sme radi, že sme jeho súčasťou, a tešíme sa zo spätnej väzby jednej z účastníčok našej konferencie, ktorá napísala: „ Vďaka tejto konferencii vidím svetielko inklúzie na konci tunelu.“